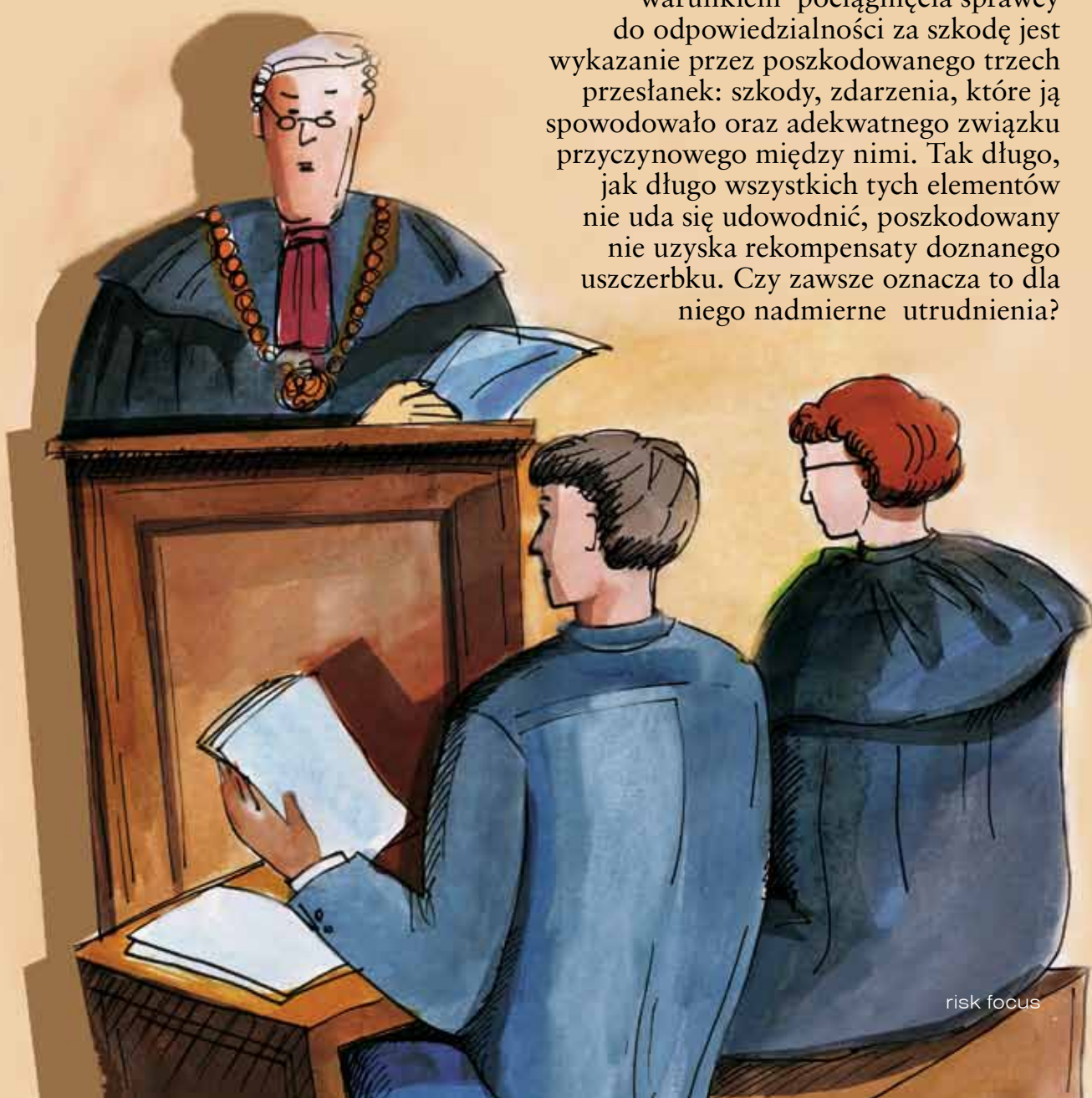

Jakub Kowalski
specjalista ds. ubezpieczeń w Biurze
Ubezpieczeń OC. Zajmuje się
korporacyjnymi ubezpieczeniami
odpowiedzialności cywilnej, prawnik,
absolwent Uniwersytetu Gdańskiego,
w Grupie Ergo Hestia od 2004 roku.

Sprawca szkody na wokandzie

Zgodnie z ogólnymi zasadami prawa cywilnego niezbędnym warunkiem pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności za szkodę jest wykazanie przez poszkodowanego trzech przesłanek: szkody, zdarzenia, które ją spowodowało oraz adekwatnego związku przyczynowego między nimi. Tak długo, jak długo wszystkich tych elementów nie uda się udowodnić, poszkodowany nie uzyska rekompensaty doznanego uszczerbku. Czy zawsze oznacza to dla niego nadmierne utrudnienia?

Rysunek Magda Beneda

Niniejszy artykuł ma na celu zasygnalizowanie pewnych tendencji, wypracowanych zwłaszcza przez orzeczenia sądów oraz ich znaczenie dla praktyki ubezpieczeniowej. Nie będzie on natomiast szczegółową analizą prawnych aspektów przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej.

Orzecznictwo sądów akcentuje ochronę dla nowych postaci szkód, jak również potwierdza uprawnienie poszkodowanego do wynagrodzenia doznanej szkody w pełnym zakresie.

Co jest szkodą?

W przepisach prawa brak jej ustawowej definicji. Pomocny w tym zakresie jest natomiast przepis artykułu 361 § 2 kodeksu cywilnego. Wskazuje on dwa składniki szkody - stratę rzeczywiście (*damnum emergens*) oraz utracone korzyści (*lucrum cessans*), które mógłby poszkodowany osiągnąć, gdyby nie poniósł tej straty. zilustrujemy te pojęcia przykładami.

Przykład 1: Firma budowlana uszkadza biegnący pod ziemią przewód. Stratą rzeczywiście zakładu energetycznego są koszty przywrócenia instalacji do stanu sprzed awarii oraz koszty tymczasowych rozwiązań podtrzymujących dostawę prądu. Utraconą korzyścią będzie natomiast wykazany przez zakład uszczerbek w zysku wynikający z niewywiązania się z umów na dostawę energii.

Przykład 2: Pracownik firmy budowlanej ulega wypadkowi przy pracy. Ponosi koszty leczenia, diagnostyki i rehabilitacji (strata rzeczywiście). Jednocześnie na kilka miesięcy zostaje wyłączony z życia zawodowego, przez co zmniejszają się jego zarobki. Utracone korzyści wiążą się z otrzymywaniem zasiłku chorobowego zamiast regularnego wynagrodzenia oraz ewentualnych premii.

Praktyka ubezpieczeniowa i sądowa charakteryzuje szkodę jako uszczerbek w dobrach prawnie chronionych, których poszkodowany doznał wbrew swojej woli. Uszczerbek ten może mieć postać różnicy między obecnym stanem majątkowym a tym stanem, jaki zaistniałby, gdyby nie zdarzenie wyrządzające szkodę¹ (szkoda majątkowa, mogąca występować jako szkoda w mieniu i na osobie zgodnie z powyższymi przykładami, z dwoma wspomnianymi składnikami). Może także polegać na cierpieniach fizycznych i psychicznych, nie wywierając wpływu na aktywa lub pasywa konkretnej osoby (szkoda niemajątkowa - krzywda, kompensowana zadośćuczynieniem pieniężnym).

Orzecznictwo sądów akcentuje ochronę dla nowych postaci szkód, jak również potwierdza uprawnienie poszkodowanego do wynagrodzenia doznanej szkody w pełnym zakresie. I tak - wskazuje się, że źródłem szkody

może być fakt urodzenia dziecka chorego lub pochodzącego z przestępstwa (gwałtu). Oprócz zadośćuczynienia za naruszenie dobra osobistego (prawa do kształtowania życia osobistego, wolności) kobieta domagać się może od sprawcy (szpitala, który bezprawnie odmówił wykonania aborcji) również środków na utrzymanie dziecka.²

Zaznacza się także uprawnienie poszkodowanego do wynagrodzenia utraconych korzyści, pod warunkiem uprawdopodobnienia ich uzyskania w wysokim stopniu, przy uwzględnieniu zasad logicznego rozumowania i doświadczenia życiowego.³ Sądy podkreślają ponadto, że częścią szkody - zniszczenia rzeczy - są koszty wynajęcia rzeczy zastępczej, niezbędnej do kontynuowania działalności gospodarczej. Sam zaś fakt, że cena wynajmu tej rzeczy przekroczyła koszt zakupu nowej nie ogranicza prawa do odszkodowania.⁴

W przypadku szkód związanych z uszkodzeniem ciała praktyka wymiaru sprawiedliwości potwierdza przewidziane w artykule 444 kodeksu cywilnego prawo poszkodowanego do zwrotu wszelkich wynikłych z tego tytułu kosztów, nie tylko tych związanych bezpośrednio z leczeniem, diagnostyką i rehabilitacją. W tym zakresie nie budzi wątpliwości uznanie za szkodę kosztów zakupu pojazdu przystosowanego do obsługi przez osobę niepełnosprawną⁵ oraz kosztów adaptacji dla niej mieszkania. Co ciekawe, poszkodowanemu przysługuje nawet prawo do zwrotu kosztów zakupu bardziej wyszukanych potraw, jako że mają pozytywny wpływ na stan jego psychiki.⁶

Warto także wskazać na nowy rodzaj szkody niemajątkowej, z tytułu której domagać się można zadośćuczynienia, a polegającej na zmarnowanym urlopie. Co warto podkreślić, kwestia została poruszona nie tylko przez sąd polski,⁷ ale także przez Europejski Trybunał Sprawiedliwości.⁸ Dotyczyła tu przerwy w rodzinnym wypoczynku, spowodowanej ciężkim zatruciem dziecka, za które odpowiedzialność została przypisana organizatorowi wycieczki.

Dobrem osobistym, które zasługuje na ochronę, jest także prawo do życia w rodzinie. Trwałe pozbawienie go uprawnia poszkodowanych członków rodziny do uzyskania od sprawcy zadośćuczynienia.⁹

Komentarza wymaga także kwestia zadośćuczynienia za śmierć osoby bliskiej. Możliwość jego zasądzenia pojawiła się w naszym systemie prawnym niedawno (nowelizacja artykułu 446 § 4 kc. weszła w życie 3 sierpnia 2008 roku), w związku z czym brak jest jeszcze wykształconej praktyki sądowej, także w zakresie przyznawanych kwot. Tym niemniej oznacza to poszerzenie arsenału środków, jakie przysługują osobom dotkniętym śmiercią bliskiego. Obok odszkodowania za pogorszenie sytuacji życiowej (artykuł 443 § 3 kc.) mogą się one domagać finansowego zadośćuczynienia za cierpienia psychiczne. Abstrahując od ewentualnych kontrowersji związanych z tym rozwiązaniem, zaznaczyć warto praktyczną jego konsekwencję. Jest nią ściśle rozgraniczenie uszczerbków o charakterze majątkowym (pozbawienie rodziny środków do życia, jakie zapewniał

zmarły) od tych niedających się wycenić finansowo (ból, poczucie osamotnienia, osłabienie aktywności życiowej).¹⁰ W poprzednim stanie prawnym sądy nie były w tej mierze konsekwentne, łącząc w jednej zasądzanej kwocie elementy zadośćuczynienia z odszkodowaniem.¹¹

Na marginesie rozważań warto zaakcentować, że nie jest roszczeniem odszkodowawczym roszczenie o zwrot świadczenia, dochodzone w związku z niewykonaniem lub nie należytem wykonaniem umowy przez kontrahenta.

Przykład 3: Popadający w finansowe kłopoty deweloper zaprzestaje realizacji inwestycji. Niedośli właściciele mieszkań domagają się zwrotu środków wniesionych na zakup nieruchomości.

Opisana sytuacja korzysta z ochrony prawnej i w razie konieczności jest wspomagana komorniczą egzekucją. Należy jednakże podkreślić, że nie mamy tu do czynienia ze szkoda, lecz z roszczeniem o zwrot świadczenia z tytułu niewykonania umowy.

Sądy rozciągają surową odpowiedzialność z artykułu 435 kodeksu cywilnego na zakłady takie, jak firma budowlana czy przedsiębiorstwo rolne.

Zdarzenie będące źródłem szkody

Poszkodowany chcący zrealizować swoje roszczenie odszkodowawcze musi wykazać fakt, zdarzenie będące źródłem szkody, z którym prawo wiąże obowiązek wynagrodzenia doznanego uszczerbku. Najogólniej rzecz ujmując, jest nim czyn niedozwolony lub niewykonanie bądź nienależyte wykonanie zobowiązania. Generalną zasadą w obu tych przypadkach jest wina, w niektórych sytuacjach domniemywana po stronie sprawcy (na przykład artykuły 427, 471 kc.). Z drugiej strony szereg przepisów zastrzega surowszą odpowiedzialność, opartą na zasadzie ryzyka (między innymi artykuł 435 kc.)

Obserwując praktykę stosowania wymienionych przepisów, zauważyć można ciekawe tendencje. Z jednej strony sądy rozciągają surową odpowiedzialność z artykułu 435 na zakłady takie, jak firma budowlana czy przedsiębiorstwo rolne.¹² Z drugiej strony - nawet wtedy, kiedy odpowiedzialność sprawcy jest ukształtowana na zasadzie winy, sądy ułatwiają poszkodowanemu jej wykazanie, przyjmując na przykład, że samo wprowadzenie do obrotu wadliwego i przy tym niebezpiecznego produktu świadczy o zawinięciu producenta. Bez znaczenia jest przy tym fakt, czy dołożył on należytych starań w wytworzenie produktu, czy przebadał komponenty użyte w procesie produkcyjnym oraz czy zapewnił zgodność produktu z obowiązującymi normami.

W kontekście odpowiedzialności cywilnej za szkody wyrządzone przez produkt ma to bardzo duże znaczenie,

jako że wprowadzony w 2000 roku surowy reżim odpowiedzialności producenta za szkody wyrządzone konsumentom nie zawsze znajdzie zastosowanie (na przykład w przypadku roszczenia zgłoszonego po upływie 10 lat od wprowadzenia produktu do obrotu oraz w przypadku szkód w mieniu nieprzekraczających 500 euro). Wówczas poszkodowanemu pozostają tylko ogólne przepisy dotyczące czynów niedozwolonych, ale - jak starałem się wykazać - z wypracowanym przez praktykę ułatwieniem.

Dodatkowo zaznacza się, iż w przypadku szkody wyrządzonej przez osobę prawną nie jest wymagane przypisanie winy konkretnemu jej pracownikowi - sądy akcentują w tym zakresie koncepcję tak zwanej winy anonimowej, organizacyjnej.¹³ W praktyce oznacza to obiektywizację przesłanki winy, oderwanie się od tradycyjnego podejścia, które oprócz naruszenia przepisów prawa i zasad współżycia społecznego wymaga wykazania określonego stosunku sprawcy do popełnianego przez siebie czynu.

Przykład 4: W związku ze złym stanem nawierzchni dochodzi do uszkodzenia przejeżdżającego auta. Odcinek drogi, po którym jechał samochód jest zarządzany przez gminę. Poszkodowany właściciel pojazdu nie jest zmuszony do wykazywania zaniedbania konkretnego pracownika urzędu.

Korzystając z przewidzianej kodeksie postępowania cywilnego instytucji domniemania faktycznego, sądy uznają, w przypadku szkód na osobie, za wystarczające ustalenie związku przyczynowego z dostateczną dozą prawdopodobieństwa, w oparciu o całokształt okoliczności sprawy.

Adekwatny związek przyczynowy

Trzecią, niezbędną przesłanką odpowiedzialności odszkodowawczej jest związek przyczynowy między szkoda a faktem będącym jej źródłem. Regulujący to przepis artykułu 361 § 1 kc. zawiera dość lakoniczne sformułowanie: Zobowiązany do odszkodowania ponosi odpowiedzialność tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła. Sformułowanie to wskazuje, że oprócz oczywistej relacji (fakt - jego skutek) dla przypisania sprawcy odpowiedzialności wymaga się czegoś więcej - normalności, adekwatności rezultatu. Na czym ona polega? Wielokrotnie wyjaśniają tę cechę sądy, odwołując się do doświadczenia życiowego oraz wiedzy naukowej. Następstwo ma charakter normalny wówczas, gdy w danym układzie stosunków i warunków oraz w zwyczajnym biegu rzeczy, bez zaistnienia szczególnych okoliczności, szkoda jest zwykle następstwem określonego zdarzenia.¹⁴ I tak na

przykład uszkodzenie ciała jest normalnym następstwem pozwolenia dzieciom na zabawę mieczami i włóczniami.¹⁵ Rozpylenie środków chemicznych normalnie powoduje wytrucie pszczoł przebywających w otoczeniu.¹⁶ Nie ma natomiast normalnego związku przyczynowego między decyzją o udzieleniu wychowankowi zakładu poprawczego urlopu okolicznościowego a przestępstwem popełnionym przez niego w czasie pobytu poza zakładem.¹⁷ Podobnie nie zachodzi adekwatny związek przyczynowy między uiszczeniem okupu porywaczom a przesłaniem pod adres ofiary, wbrew dyspozycji, wyciągu z rachunku bankowego (przechwyconego przez porywaczy).¹⁸

Obok tych jednoznacznych rozstrzygnięć daje się zauważyć znamienne tendencje sądów do łagodzenia rygoru omawianej przesłanki poprzez odejście od ścisłego wymogu jej wykazania przez poszkodowanego. Korzystając z przewidzianej w kodeksie postępowania cywilnego instytucji domniemania faktycznego,¹⁹ sądy uznają w przypadku szkód na osobie za wystarczające ustalenie związku przyczynowego z dostateczną dozą prawdopodobieństwa, w oparciu o całokształt okoliczności sprawy.²⁰

Podnosi się, że nie można stawiać przed poszkodowanym wymogu ścisłego wykazania momentu i drogi zainfekowania organizmu²¹ oraz, że zaniedbania sanitarne w szpitalu wysoce uprawdopodobniają zakażenie chorobą podczas pobytu w konkretnym zakładzie.²² Istotny jest też wyrok, w którym podniesiono, iż samo narażenie na oddziaływanie szkodliwych substancji pozwala na ustalenie adekwatnego związku przyczynowego między powstaniem schorzenia a funkcjonowaniem zakładu.²³

Konsekwencje

Wskazane w artykule tendencje, w szczególności te odnoszące się do rodzajów szkód zasługujących na ochronę oraz ułatwień w wykazywaniu winy poszkodowanego i związku przyczynowego, mają doniosłe znaczenie dla wszystkich uczestników rynku ubezpieczeniowego.

Po pierwsze rozszerza się katalog dóbr, których naruszenie jest tytułem do przyznania odszkodowania (lub zadośćuczynienia). Powoduje to ekspozycję potencjalnego sprawcy (i ewentualnie ubezpieczyciela jego odpowiedzialności cywilnej) na nowe, nieznane wcześniej roszczenia. Na roszczenia, których wycena w pieniądzu nastęrczać będzie coraz większe trudności praktyczne.

Po drugie zaostrzeniu ulegają zasady odpowiedzialności odszkodowawczej. Z jednej strony wyraża się to w zawłaszczaniu przez zasadę ryzyka kolejnych obszarów tejże odpowiedzialności. Z drugiej strony zaś - w obiektywizacji winy (wtedy, gdy jest ona przesłanką konieczną) oraz w odejściu przy jej ustalaniu od nastawienia psychicznego sprawcy do popełnionego przez niego czynu. Wraz z zespołem przepisów zastrzegających domniemanie winy może to utrudniać sprawcy i ubezpieczycielowi wybronięcie się z roszczenia.

Po trzecie wreszcie - szereg przepisów i praktyka sądowa ich stosowania poprawiają sytuację poszkodowanego, czerwiec 2009

uwalniając go od rygorystycznego wykazywania wszystkich przesłanek odpowiedzialności cywilnej²⁴ i tym samym ułatwiając dochodzenie odszkodowania. To powoduje przerzucenie na sprawcę i jego ubezpieczyciela znacznej części ciężarów dowodowych. Dodatkowo też uzasadnia zalety transferu na ubezpieczyciela ryzyk rodzących się na tle prowadzonej działalności gospodarczej czy wykonywanego zawodu.

Z tymi wyzwaniem zmierzyć muszą się ubezpieczyciele oraz podmioty poszukujące ochrony ubezpieczeniowej. Wiele wskazanych przeze mnie tendencji dotyczy specyficznych, „tradycyjnych” ryzyk, związanych ze szkodami na osobie wynikłymi z uchybień medycznych. Tym niemniej ich odniesienie chociażby do chorób zawodowych, szkód związanych z zanieczyszczeniem środowiska naturalnego czy też wyrządzonych przez powolne oddziaływanie produktu na organizm człowieka przenosi rozważania na cokolwiek nowe obszary... Czas pokaże, czy i w jakim zakresie sądy zaczną korzystać z wypracowanego przez siebie dorobku i odwoływać się do przytoczonych w artykule orzeczeń przy rozpatrywaniu nowego rodzaju roszczeń.

Jakub Kowalski
jakub.kowalski@hestia.pl

¹⁵ Uchwała S.N. z 22.11.1963

¹⁶ Wyrok S.N. z 21.11.2003, S.A. w Białymstoku z 5.11.2004, S.N. z 22.05.2006, szerzej na ten temat: M. Serwach, *Przesłanki odpowiedzialności cywilnej lekarza w orzecznictwie sądów polskich - „Prawo i Medycyna”* 4/2006, s. 12 - 14, „Miesięcznik Ubezpieczeniowy” 06/2008, s. 24.

¹⁷ Wyrok S.N. z 3.10.1979, wyrok S.N. z 19.06.2008.

¹⁸ Wyrok S.N. z 8.09.2004, wyrok S.R. w Łodzi z 19.01.2006, XII GC 567/05.

¹⁹ Wyrok S.N. z 12.12.2002.

²⁰ Wyrok S.N. z 21.05.1973, Uchwała S.N. z 19.06.1975.

²¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 23.11.2006.

²² Orzeczenie ETS, Simone Leitner przeciwko TUI Deutschland GmbH&CO KG, ETS C - 168/00 szerzej na ten temat - Konrad Kosicki, *Kompensacja szkody niemajątkowej, innej niż na osobie w reżimie kontraktowym w prawie polskim i niemieckim* [w:] *Odpowiedzialność odszkodowawcza*, C.H. Beck 2007, s. 119 - 129.

²³ Głośna ostatnio sprawa dot. zamiany niemowląt w jednym ze stołecznych szpitali - wyrok S.O. w Warszawie z 2.04.2009.

²⁴ Aleksander Daszewski, *Od stosownego odszkodowania do zadośćuczynienia pieniężnego za krzywdę dla najbliższych członków rodziny zmarłego*, „Prawo Asekuracyjne”, 4/2008.

²⁵ Na przykład wyrok S.N. z 30.06.2004, w którym uznano, że odszkodowanie z artykułu 446 § 3 kc. obejmuje zmiany w sferze dóbr niematerialnych, które rzutują na sytuację materialną poszkodowanego.

²⁶ Wyrok S.N. z 1.12.1962, z 22.02.1983.

²⁷ Mirosław Nestorowicz, *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, 1993, zeszyt 4, s. 483., M. Jagielska, *Podstawy odpowiedzialności za produkt*, C.H. Beck 2004, s. 97.

²⁸ Wyrok S.N. z 26.01.2006.

²⁹ Wyrok S.N. z 11.12.1965.

³⁰ Wyrok S.N. z 21.1.1974.

³¹ Wyrok S.N. z 23.04.1972.

³² Wyrok S.N. z 26.01.2006.

³³ Artykuł 231: *Sąd może uznać za ustalone fakty mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, jeżeli wniosek taki można wyprowadzić z innych ustalonych faktów.*

³⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 23.11.2006.

³⁵ Wyrok S.N. z 13.06.2006

³⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 9.02.2000.

³⁷ Wyrok S.N. z 6.10.1976.

³⁸ Niejako wbrew artykułowi 6 kc. stanowiącego że ciężar udowodnienia faktów spoczywa na osobie, która z tego faktu wywodzi skutki prawne.